

Henning Howlid Wærp

MIN NATUR OG DIN NATUR

Natur og landskap i norsk, dansk og nederlandsk skjønnlitteratur

Da jeg første gang som sendelektor i norsk kom med toget fra Schiphol flyplass til Groningen, og satt og så utover det flate landskapet toget rullet gjennom, tenkte jeg: Herregud hva har jeg gjort! Det var ingen fjell å feste blikket på; fosser - det var ingen åsrygger å kjøre langs; fjorder - det var ingen skoger å dukke inn i; daler - hele landskapet var brettet ut og lagt flatt, og jeg så alt på en gang. Hva skulle jeg da gjøre i Nederland i 2 år, nå når jeg hadde sett det hele på en 2 timers togtur?

Og dessuten - og verre - hele landskapet var kultivert, hvert tre plantet, hver kanal utgravd, hver forhøyning eller bakke kastet opp - hver kvadratmeter jord var spavendt, derfor fantes det heller ikke noe uforutsigelig i landskapet, ingen ting å oppdage, ingen ting å erobre. Med andre ord: det fantes ikke natur i Nederland! - Ja, den første høsten i Groningen såret jeg nok mang en nederlander ved i forskjellige sosiale sammenkomster å hevde dette.

Til min egen store forbauselse fant jeg imidlertid meg selv våren etter på utallige gå- og sykkelturner i distriktet rundt Groningen, i det landskapet jeg tidligere trodde jeg hadde *sett* - og sett nok av. Og hver kveld i all slags vær gikk jeg kveldstur langs kanalen Reitdiep mot landsbyen Dorkwerd og hadde utallige naturopplevelser: Jeg gikk langs en allé av almetrær (som var *plantet*), på den forhøyningen som kanalkanten utgjorde (som var *spadd opp*), og kikket over på den andre siden av kanalen (som var *utgravd*) mot det mangefargete slettelandskapet (som var kultivert), der kveldssola traff kirkespiret på Dorkwerd-kirken, som lå som et blikkpunkt i terrenget på sin lille høyde (en "terp", en jordhaug *kastet opp* for å verne kirken mot oversvømmelser). I et "man made" landskap fikk jeg altså til min store overraskelse nå etter et halvt år i Nederland naturopplevelser som skilte seg lite, kvalitativt og kvantitativt, fra dem jeg kunne få i Norge.

Før jeg kom til Nederland hadde jeg alltid definert "natur" som "uberørt natur", nå innså og opplevde jeg at begrepet var både videre og vagere, ikke bare har "natur" betydde forskjellige ting opp igjennom tidene, men også eksisterer det ulike naturdefinisjoner ved siden av hverandre i en tidsperiode, ja, kanskje bygger forskjellige land opp sine egne naturdefinisjoner, definerer sitt eget lands natur som *Natur*.

Vi skal sammenligne en del skjønnlitterære tekster, norske, danske og nederlandske, for å se hvordan naturen framstilles og betraktes i de ulike landene. Men la oss først se på en del forskning som er gjort når det gjelder naturbegrepet, og også forskjellige måter å definere begrepet på.

Annen forskning

Det finnes ingen sammenlignende studie av naturbegrepet i norsk litteratur fra ulike tidsperioder, slik man i Danmark har Thomas Bredsdorffs *Digternes natur, en idéhistorie i 1700-tallets danske poesi* (København 1975), og i Sverige Peter Hallbergs *Natursymboler i svensk lyrik från nyromantikken til Karlfeldt* (Göteborg 1951). Rett nok er naturbegrepet fokusert i flere studier av norske enkelt-forfattere, som f.eks. i Liv Blikruds *Natur og normer hos Sigrid Undset* (dr.avh. 1987) eller Yngvar Ustvedts *Det levende univers; en studie i Henrik Wergelands naturlyrikk* (dr.avh. 1965), men naturmotivet er her mer en innfallsvinkel til en tematisk analyse av de respektive forfatterskapene enn en selvstendig undersøkelse av hvordan naturbegrepet bygges opp og brukes i en litterær praksis.

I tillegg til de svenske og danske studiene fins det imidlertid en lang rekke studier av forholdet mellom natur og diktning fra andre språkområder. Av studier av mer nasjonal karakter kan blant de nyere nevnes Juergen Haupts studie av tysk lyrikk, *Natur und Lyrik. Naturbeziehungen im 20. Jahrhundert* (Stuttgart 1983), og av eldre studier J. Veitch *The feeling for nature in Scottish poetry* (Edinburgh 1887).

Av mer allmenn karakter er Majorie Hope Nicolsons *Mountain Gloom and Mountain Glory. The Development of the Aesthetics of the Infinite*

(Ithaca 1959), som viser hvordan oppfatningen av fjell har skiftet fra renessansens syn på fjellene som syndefallets stygge utvekster, til romantikkens dyrking av høyfjell og ensom opphøyethet. Nyttig sekundærlitteratur kan man også finne innen kunsthistoriens område, som f.eks. Ernst Gombrich *Norm and Form* (London 1966) om landskapsmaleriets tidlige teori og praksis. I det hele er naturbegrepet behandlet og drøftet innenfor en rekke fagområdet, f.eks. Niels Ole Finnemanns *Problemer omkring naturvidenskabens naturbegreb* (Kbh. 1982, manus), innenfor historieskriving Keith Thomas' *Man and the natural world. Changing attitudes in England 1500-1800* (Penguin Books 1984), innenfor kulturfilosofi Ton Lemairens *Filosofie van het landschap* (Amsterdam 1970), innen hagearkitektur F.R. Cowells *The Garden as a fine art* (London 1978), og, innenfor teologi, Jan-Olav Henriksens *Menneske som natur* (Menighetsfakultetet, Oslo 1989). - Av norske studier fins det ellers svært lite, nevnes kan Hjalmar Heggens *Mennesket og naturen. Naturforståelsen gjennom tidene - med særlig henblikk på vår tids miljøkrise* (Universitetsforlaget 1978), Edvard Beyers artikkel "Fra Voluspá til Olav H. Hauge. Vestlandsnaturen i diktningen" (i *Forskning og Formidling*, Oslo 1990), og Willy Dahls kapittel "Naturskildringen fra Pram til Vinje", i *Stil og Struktur* (Universitetsforlaget 1975).

Innfallsvinkel til naturbegrepet

Mitt utgangspunkt er at det ikke finnes noen "ren" natur, enhver forståelse av naturen er preget av at mennesket utlegger seg og sin tilværelse gjennom den, noe alle de vekslende naturdefinisjonene gjennom tidene skulle kunne vitne om. Dette høres ut som et selvsagt standpunkt, men er det ikke, f.eks. er det et av Yngvar Ustvedts hovedpoeng i doktoravhandlingen om Wergelands naturlyrikk at tingene som beskrives - treet, blomsten, dyret, vinden, månen - blir betraktet fra en synsvinkel som ikke er dikterens, men tingens egen. "Det er blomstene og treet - og bare de - vi følger i diktningen, ikke mennesket og de tanker det gjør seg om tre og blomst" (Ustvedt 1965, side 57). Dette er et svært problematisk utsagn, én

ting er at jeg til forskjell fra Ustvedt mener at naturfenomene hos Wergeland svært ofte er personifisert, en annen ting, og det er hovedsaken her: Hvordan kan man hevde at noe er naturens egen synsvinkel? Det er jo dikteren som gir naturen stemme, man kan si seg mer eller mindre grepet av denne framstillingen, eller man kan kritisk diskutere det naturbegrepet som dannes i en tekst eller bygges opp gjennom et forfatterskap, men man kan neppe hevde at det er *naturen selv* som kommer til orde i en tekst.

Et hovedverk innenfor studiet av forholdet guddom, menneske og natur i et historisk perspektiv er Arthur O. Lovejoys *Great Chain of Being* (Harvard University Press 1942). Lovejoy vier stor oppmerksomhet til naturbegrepets mange avskygninger, i et vers hos Paulus mener han å kunne skille ut hele 66 forskjellige naturoppfatninger (dette eksemplet i Arthur O. Lovejoy og Georg Boas: *Primitivism and Related Ideas in Antiquity*, Baltimore 1935, side 447-56). Ser man på lista over definisjoner, oppdager man imidlertid at de ikke er distinktive, ofte kan to definisjoner virke nesten identiske, det er bare ordbruken som er litt forskjellig, definisjonene er gitt forskjellig nummer fordi de hentyder til ulike områders språkbruk. Siden definisjonene ikke har noen fellesnevner, blir de lite hensiktsfulle å bruke, dessuten virker 66 som et unødvendig stort antall.

Mer anvendelig, om enn ikke komplett, er Thomas Bredsdorff inndeling av naturbegrepet i tre hovedgrupper, til bruk for sin studie av naturbegrepet på 1700-tallet: (1) Naturen som plan, (2) naturen som synd, (3) naturen som blind kraft. Synet på naturen som plan tilbakefører Bredsdorff til Newton, plan da i betydningen orden, overskuelighet, følgelig avvisning av tilfeldighet, og derav igjen følgelig uttrykk for en forstand og en vilje. Plan impliserer derfor både orden og hensikt.

Som representant for synet på naturen som synd, har Bredsdorff valgt Thomas Burnet, Newtons syv år eldre landsmann. For Burnet er ikke verden noe system, men en ruin, sørgelige rester av hva den har vært og kunne forblitt hvis mennesket ikke hadde syndet. Det er derfor ingenting å lære av naturen, naturen må overvinnes og forlates til fordel for en annen verden.

Tross sine forskjeller ser både Newton og Burnet naturen som Guds verk, den ene som Guds gave, den andre som Guds straff - de er felles om

å anta at naturen demonstrer verdier. En helt annen posisjon er det å anta at naturen ikke beviser noe som helst, at naturen er en blind kraft, slik David Hume gjør i "Dialogues Concerning Natural Religion" (1779).

Den vanligste betydningen av ordet natur på 1700-tallet går ifølge Bredsdorff i retning av krefter, vesen, lover, og ikke mot de uberørte fremtredelser av disse lover, f.eks. blomster, fugler, bakker og trær.

Denne konklusjonen gjør at man kan sette opp et annet motsetningspar, natur som 1) den ubearbeidede omverdenen, ville dyr, skoger, landskaper; og 2) natur som en tings sanne vesen, dens egenart. Den første definisjonen har vært vanlig fra 1800-tallet og fram til i dag. Den andre definisjonen har vært dominerende fra de gamle grekerne og fram til og med 1700-tallet. ("Lærer ikke naturen selv at det er en skam for en mann å ha langt hår..." - Paulus' 1. brev til Korinterne, kap.11, vers 14)

Det interessante med Bredsdorffs studie er at han prøver å "avsløre" hva naturbegrepet *brukes* til på 1700-tallet i dansk poesi. "Natur" fungerer som et overtalelsesmiddel som skal få den lesende til å se verden på en bestemt måte, og til å se den måte som er den eneste rette, som natur. Dette tror jeg er en fruktbar innfallsvinkel også til lesingen av senere tids litteratur, ikke for å fornekte at en forfatter kan ha en genuin naturopplevelse, men for å supplere bildet ved å påpeke at naturen også ofte *brukes* insisterende i et litterært prosjekt.

I en studie av naturbegrepet i litteraturen er det (minst) fem ulike innfallsvinkler man kan velge. (1) Man kan gjøre et lengde-snitt for å undersøke hvordan naturoppfatninger utvikler og forandrer seg gjennom et tidsrom, slik som Bredsdorff gjør i *Digternes natur*. Man kan (2) gjøre et tverrsnitt å sammenligne ulike naturoppfatninger som lever side om side innenfor et tidsrom. Videre (3) kan man studere hvordan et lands spesielle natur virker på/bestemmer diktningen, slik J. Veitch gjør i *The feeling for nature in Scottish poetry*. Man kan (4) som en variant av de to foregående innfallsvinklene studere naturbegrepet kontrastivt-nasjonalt, dvs. studere om eller hvorvidt forskjellige land bygger opp - og dyrker - ulike nasjonale naturforståelser, insisterer på å definere sitt eget lands natur som *Natur*. En nyere posisjon og en annen innfallsvinkel (5) kan vi finne blant enkelte feministisk-orienterte litteraturforskere: Anette Koldny har undersøkt

hvordan menn og kvinner i perioden 1630-1860 har skildret "den nye verden" (det ennå, for de hvite, uopdagete Amerika), og mener å kunne påvise en klar kjønnsforskjell i naturskildringen; for menn var landskapet noe som skulle erobres og beherskes, for kvinner var derimot det nye kontinentet mer som en hage som skulle stelles (*The Land Before Her. Fantasy and Experience of the American Frontiers, 1630-1860*, Chapel Hill 1984). Studien er interessant bl.a. fordi den på samme måte som Bredsdorff i *Digternes Natur* viser at naturbegrepet er noe som brukes i en spesiell hensikt.

I tillegg til de posisjonene Bredsdorff setter opp, kan man når det gjelder de siste 200 år trekke inn og diskutere minst 5 andre posisjoner: natur som "det sublime", natur som idyll (turisme); natur som materie / forråd; natur som "det andre" (i eksistensialistisk forstand); natur som prosess (nyere øko-tenking, holisme).

Naturen i norsk, dansk og nederlandsk litteratur

I denne workshop'en er det punkt 4 vi skal beskjeftige oss med, prøve å si noe om hvordan naturen i norsk, dansk og nederlandsk litteratur "ser ut" - dvs. gjøre en liten, men forhåpentligvis representativ punktstudie, innenfor den tiden vi har til rådighet.

Som innfallsvinkel skal vi bruke 3 antologier, med skjønnlitteratur og bilder (fotografier/malerier), *Slik er Norge* (red. Per Voksø, Peter Magnus & Finn Syversen, Oslo 1982), *Malernes og forfatternes Danmark* (red. Poul Borum og Bente Scavenius, København 1986) og *Het land der letteren. Nederland door schrijvers & dichters in kaart gebracht* (red. Adriaan van Dis og Tilly Hermans, Amsterdam 1982). Dette er tre "praktbøker", alle utsolgt - *Slik er Norge* i 3 opplag - som ikke er lagd for turister, men for et hjemmemarkedet; de kan derfor være en kilde til å si noe om hvordan nordmenn, dansker og nederlendere gjerne vil oppleve eller se sitt lands natur, hvilke nasjonale stereotypier som bygges opp eller videreføres.

Temaet for skandinavistdagene i Gent i år er "Skandinaviske identitets-

bilder" - når det gjelder natursyn eller forholdet til naturen kunne man undersøke dette på flere måter: Man kunne f.eks. gå statistisk til verks, f.eks. ta utgangspunkt i den store Friluftundersøkelsen i Norge fra 1974 (eller studere Frilufsloven, se på forurensningspolitikk, etc.), men man kan også velge å søke etter et folks identitet i de mer eller mindre kollektive forestillinger folk har, de stereotypier og myter man "lever i". - Og det er denne siste innfallsvinkelen vi skal bruke her.

Billedmaterialet

Tittelen på den norske antologien, *Slik er Norge*, skulle man forvente indikerte at det er et totalbilde av landet som skulle gis. Blar man i boka, skjønner man imidlertid fort at det er Norge som natur som er temaet, noe bl.a. fraværet av bybilder understreker. Leser man forordet får man bekreftet at dette også er tilfellet: "Hensikten med dette bokverket er å presentere det norske landskapet slik dikterøyne har sett det, og slik våre fremste fotografer har fanget det inn gjennom sine katedraler" (s.5).

Interessant er det å merke seg at redaksjonen tydeligvis ikke har funnet det nødvendig å indikere dette i boktittelen eller i en undertittel, de tar det tydeligvis for gitt at nordmenn umiddelbart vil tolke *Slik er Norge* i retning "Slik er Norges natur" - for Norge er Natur.

Den danske antologien derimot, *Malernes og forfatternes Danmark*, har undertittelen *dansk natur*. Det har tydeligvis ikke vært like sannsynlig at dansker umiddelbart ville sette "Danmark" identisk med "natur".

Den nederlandske antologitittelen indikerer som den norske ikke at naturen er temaet (*Het land der letteren*, "landet slik det er framstilt i litteraturen") - men her er grunnen en annen enn for den norske antologien: natur er nemlig ikke det eneste temaet, det er mer et totalbilde av landet som forsøkes gitt, og ved siden av landskapsbilder er det også bilder av veiprosjekter, kanaler, diker, markeder, bygninger, butikker, interiører - ja, også forsøpling og forurensing. Interessant er det å se at bybilder utgjør nøyaktig (!) like stor del av billedmaterialet som landskapsbilder.

La oss foreta noen flere tellinger i billedmaterialet.

Slik er Norge inneholder totalt 166 bilder. Av disse er hele 52 av bildene av uberørt natur, dvs. bilder uten veier, bygninger, husdyr eller dyrket mark - eller mennesker. Men også i de bildene der det fins spor av kultur, er også naturen det vesentlige, bebyggelsen er alltid sett fra et "opp høyet" perspektiv, det er panoramaer som rulles opp, omgivelsene er "større" enn bebyggelsen. (Parker eller hager er aldri avbildet).

Bare på 14 av bildene (ca. 8%) forekommer det mennesker i det hele tatt, og på 8 av disse igjen er det *ett* menneske som er avbildet - og på de resterende andre er det heller ikke egentlig sosiale situasjoner som er avbildet.

I den danske antologien, som via undertittelen insisterer på å handle om natur, finner vi imidlertid at av totalt 84 bilder er hele 8 *bybilder*, 5 *hagebilder* og 4 *interiørbilder*. Antall bilder med mennesker - og her i motsetning til i den norske antologien ofte gruppebilder eller bilder av sosiale situasjoner - utgjør ca. 29%. Påfallende er det også at naturen ofte er sett fra bebyggelsens synspunkt, fra et værelse og ut gjennom vinduet, eller fra et utkikkspunkt i byen.

I den nederlandske antologien med totalt 560 bilder er 65 av bildene (12 %) landskapsbilder og 65 (12 %) bybilder. Ellers er det bygninger, interiør, portretter og statuer som utgjør mesteparten av de andre bildene.

Norske naturskildringer

Når vi går til de skjønnlitterære tekstene, finner vi den samme trenden der. I *Slik er Norge* er det dels valgt ut forfattere som skriver om sine landsdeler (men vel og merke ikke om byer), dels forfatteres skildringer av reiser i Norge. 65 forskjellige tekster/tekstutdrag sier selvsagt ikke alle det samme, likevel er åpningsteksten, Gunnar Reiss-Andersens "Norsk Freske", på mange måter typisk.

(...)

Men muren åpner seg.

Dype fjorder
er blanke brekkjern,
av stål som borer.
Som gruveganger
i steinmassivet
så åpnes årene
inn mot livet.

Ja, landet lever
bak gråsteinskallet!
(...)
Se grunnmotivet:
Kontrast, kontrast!
(...)
Her ser du krefter
mot krefter bende (...)
Det er et kraft-
parallelogram
(...)
(s.8-9)

Det er de store motsetningene det legges vekt på. Naturen er voldsom, naturkreftene enorme - menneskene lever derfor ikke bare *i* naturen, men også *på tross av* naturen. Mennesket har ikke lagt naturen under seg, heller ikke er det et jevnbyrdig forhold, en likevekt, mellom mennesker og natur, nei, naturen er en *overmakt*.

I Christian Kroghs "Svolvær" er mennesket redusert til nærmest bagateller i naturens veldighet.

Plutselig oppdager jeg byen, som lå ved foten av disse storartede fjell.

Jeg hadde ikke lagt merke til den før.

Jeg forsto ikke at den torde ligge der. Jeg forsto ikke hvordan den våget å bryte stillheten. Den virket som en vanhelligelse, som en anakronisme, som et foreløpig arrangement. Fjellenes opphøyde eterklare ånder er vel alt uvedkommende, og mest av alt moldvarpkrypet og vannrottekrypet ved foten av deres marmortrone. De vet intet om at der i de aller siste årmillioner har begynt å velte seg noen

små bakterier dernede i fjæren. (s.56)

Johan Borgen legger i *Trylleri på Kvaløy* vekt på det magiske ved samspillet natur-vær. I en opplevelse av ei øy han ser ute i havet skriver han:

Nærmest, kanskje en halv mil borte - hva vet jeg? - lå en øy, et fjell som reiste seg stridt av havet, solbeskinnet også det, med loddrette svarte furer fra fjellkam til fjære (...) Bare at - skjer der ikke undere? - at den nå er drivende hvit (...) Sa jeg hvit? Tøv. I neste nå er øya grønn, glassgrønn som et isfjell. Ingen kost har fart over den denne gang. Dessuten er den slett ikke grønn, for mens jeg ser på den, skifter den til rosa (...) For øya er en levende aktør i et teater hvor dekorasjonen kommer og går, hvor konturer oppløses (...) Men hva skal vi si om en natur som i seg selv er nonfigurativ? Som unndrar seg det absoluttes preg så fort og smidig at selve mønsteret går i oppløsning og ingen på denne jord kan si hva som er - ? (s.34-37)

Naturen er altså i egentlig forstand lukket for mennesket, vi kan verken komme helt nær eller kunne helt forstå; naturen er "det absolutt andre."

Men hva gjør så denne "store, fremmede" med menneskene som bor der? - Bjørnstjerne Bjørnson bygger opp en spesiell slags enhet av folk og fjord i diktet "Romsdalen".

(...)

Dette er Romsdalens stride land!
Nu er jeg hjemme;
ti alt, som jeg ser, har øye og stemme!
Og folket? - Jeg kjenner hver eneste mann,
om aldri jeg så ham. *Her* er han tolket:
kjenner du fjorden, kjenner du folket

(...)

Bygdene veksler; men ta dem i bolk:
livlige sinn, som lengsler er lagt i,
melodiske dyp, men bølgeaktig;
kastevindsfjordene farvet sitt folk.

(...)

Det koster å løfte fjordenes arv
fra vellystig favn til kraft i sitt tarv.
Det koster; - men den, som kan det, blir mann.
Jeg vet, det går an.
(s.110)

Den omgivende naturen fins altså som et vannmerke i menneskenes sinn.
I dette ligger det også en utfordring for mennesket: med naturen som
forbilde å strebe etter storhet.

Det er altså til syvende og sist likevel en allianse mellom
folket og naturen, men møtet mellom menneske og natur skjer ikke i en
”hage”, er ikke preget av overflod eller av idyll, møtet er mer å betrakte
som en *grensesituasjon*, slik f.eks. Nordahl Grieg skildrer det i ”Morgen
over Finnmarksvidden”

(...)

Lutende ned mot skavlen,
rakt mot det blinde kôv,
stod der en ren og veiret,
skrapet så med sin klov; -
og slik, med ett, som den hugget
dypt i den frosne grav,
spratt som et lys mot mulen, -
klumper av blågrøn lav.

Å snestorm over Bæskades,
med fyk over fattig grønt,
dette er selve Norge,
frysende armt og skjønt!
En mor som i dødens kulde,
isnende hvit og stiv,
blotter sitt bryst mot barnet,
nærer det hun gav liv!

(...)

(s.22)

Skildringer fra fjellet er det mange av i alle de fem landsdelskapitlene, men selvsagt først og fremst i kapitlet *Fjellheimen* (høyfjellet står altså fram som en slags "sjette landsdel" i antologien). Sentralt i dette siste kapitlet er Fridtjof Nansens "Fjellhilder", der han skildrer en "oppstigning" fra lavlandet til Jotunheimen. "Det bærer inn til vidden, høyt over dalens savn... Her er høyt, og her er stille. Men øyet faller på dalen under, mørk og skummel, den fører tilbake til livets jag" (s.298, s.296). Fjellet representerer for Nansen en opphøyd tilværelse, der man tenker større og klarere enn i "den mørke dal", man stiger opp i seg selv - fjerner seg fra "dalens savn". Typisk er den måten Nansen skildrer Jon Gjende på, som hele livet levde alene i Jotunheimen.

Der nede ved vannet står hytten hans, som han selv har bygget. Det sies at han alene har båret de kjempemessige stenheller som støtter veggene mot vinden (...) Seig var han og selvhjulpen var han; selv gjorde han seg opp sine meninger, likesom han selv laget og trakk sine flinterifler - ingen annen gjorde det godt nok; men så skøt han også sjelden feil av det mål han hadde satt seg. Der i hytten lå han i de lange vinterkvelder og leste Voltaire og grublet over tilværelsens gåter, til han kom bort fra dogmenes allfarveier, heller ikke dem skulle han trække sammen med bygdefolket.

(s. 294)

Denne opplevelsen av at fjellet gir næring til "det åndelige", finner vi hos flere forfattere. F.eks. karakteriserer Johan Bojer (i "Vi og fjellet") et opphold i høyfjellet slik: "Og så følger dag på dag, og du har følelsen av stadig å våkne, våkne til din egentlige bevissthet" (s.304). - Det er ikke kropp, det er ikke erotikk, det er *bevissthet* og *ånd*. Og herfra er det ikke langt til en religiøs opplevelse av landskapet, eller rettere sagt at landskapet vekker religiøse tanker i en, slik vi ser f.eks. hos Vilhelm Møller i skildringen av Aurlandsdalen.

Her er like bratt over stien som ned mot elva der under oss (...) Fjellveggen på solsiden er varmet opp av flere timers intens bestråling (...)

Et sted stanser jeg på stien, finner fram mitt lommebrev og tørker den våte pannen min. Noen ord fra en gammel bibelsk beretning faller meg i munnen, det er meg ikke mulig å huske i hvilken sammenheng ordene står, men jeg har en sterk følelse av at situasjonen er den samme.

”Og solen stod stille i Gibeons dal.”

I dag står i alle fall solen stille i Aurlandsdalen (...) Derfor vil min tanke hvile i troen på at hele livet er et sammenhengende under. Hvordan skulle en vel tenke annerledes når en vandrer i Aurlandsdalen? (s.136-139)

Fra det metafysiske og/eller religiøse går det en linje til å oppfatte landskapet som *det tidløse*, som en motsetning til kulturen og det menneskelige, slik f.eks. Guttorm Hansen skildrer Børgefjell.

Og her stod jeg og opplevde urtidslandet, steinalderlandskapet, fjellet slik det var og slik det hadde vært fra alders tid. Her var intet annet forandret enn det som vann og frost langsomt skaper om. Her var fjellet slik det alltid hadde vært. All verdens filosofier, all verdens politiske systemer, kriger og revolusjoner, nød og fattigdom, smil og tårer, fødsel og død, alt var skjedd gjennom årtusener uten å ha satt merker etter seg. Dette, tenkte jeg, var, er og blir. (s.78)

Motsetningen kultur-natur blir i det hele tatt skarpt trukket opp i mange av antologitextene; kroneksempel er Odd Hølaas ”Lista”, der gode og onde krefter settes opp mot hverandre som i en gammel Hollywood film, med naturen (Lista-landskapet) som den fagre mø, og kulturen (nye industri- og boligområder) som den svartsmuskete skurk. Det hele starter med uskyldstilstanden.

Aller finest er Lista om våren i stille vær. Over det vide lave land ligger myriader av vårens første blomster og sender sollyset tilbake mot den skjære blå himmel. Det er et lys så sterkt og høyt at eng og mose og gnistrende stein ligger og yrer mot det blå rom.

Så kommer skurken:

Men den store forandring kommer nå (...) som vil gjøre slutt på gamle Lista (...) Tvers over det gamle Lista vil det strekke seg industri- og boligområder for en by på 15-20 000 mennesker. Over et enormt detaljkart var røde felter for industrien tegnet og riflet inn, grønne for boligområdene. (s.176)

*

Vi så i Bjørnson-diktet hvordan det bygges opp en spesiell allianse mellom landskapet og de menneskene som bor der, men da ikke i betydningen at mennesket kultiverer - temmer - eller industrialiserer landskap/ressurser. Nei, det er hos Bjørnson, men også hos nyere forfattere, heller naturen som preger menneskene enn omvendt. Mikkjel Fønhus gir denne skildringen av Valdres.

Og om kveldene lyser og blunker det fra alle de tusen heimene, de som ligger lunt mellom snøtung skog, de som ligger der værpisket så høgt oppe at ingen skog kan leve. Og bak disse blunkende lysflekkene bor det folket som valdresnaturen har skapt i sitt eget billede og som den selv nærer, slekt etter slekt i århundrer. (s.250)

Mennesket er altså skapt *i naturens bilde*. Og forskjellige landskapstyper "skaper" derfor også forskjellige mennesketyper, se f.eks. hvordan Arne Hestnes utlegger nordlendingens lynne ut fra nordnorsk landskap.

Og legg så videre merke til naturen innover i landet. Kantet og kløftet, gjennombrutt av lange fjorder, av brede, blide daler og trange forrevne skar, er fylket i seg selv en eksponent for det spennende og motsetningsrike som Nord-Norges natur representerer, og som har skapt det omskiftelige og fantasifulle, det plutselige og ivrige i nordlendingens lynne og gjort ham kjent som litt av en særling og drømmer. (s.38)

Men variasjonene kan også finnes innen et enkelt område, slik Tarjei

Vesaas skildrer natur og menneskenatur i Telemark.

Tenkjer Telemark er det mest mangslugne her finst. Kinck seier at Setesdal er køyrd inn i landet som ei plogfor, ei lang enkel line, og slik er det med mange andre dalføre, men i Telemark gjeng dalane på langs og tvers til ein *vase* av dalar som det skal kjensfolk til å klare seg ut av. Og her er alle avbrigde av *natur*, vilt og blidt og stygt og fagert, keidsamt er det minst av!

Og som landet er, er og folket kanskje. Ein kann råke på det mju-kaste der, so ein blir rar, so ein blir bån att (...) Men i neste blink kann ein hava forrekna seg og stanga panna mot ubøygeleg stivsinn og trass (...) (s.244).

Herfra er ikke veien lang til å knytte folkesjel og landskap sammen, slik at land og folk blir ett, eller sagt på en annen måte: at *landskapet fungerer som en nasjonal idé*, sammenbindende, som legitimering av de geografiske grensene.

Hvert landskap har sin signatur, sin umiskjennelige tone. For en utfordring det måtte være for en komponist å skape en samlende symfoni av musikken i vårt lands geografi, fra Ishavskysten til Oslofjorden, fra Femunden til Jotunheimen!

En forfengelig og umulig oppgave - javel, men allerede dristigheten i selve tanken gjør en varm om hjertet, at der finnes et tema, en énhet, en sammenheng mellom så store motsetninger, over så veldige avstander. (...)

Norsk gemytt - i et urnorsk landskap. (Terje Stigen, s. 196-200)

Hvis én hevdet at det er (politisk) tilfeldig at Norge har nettopp de grensene det har - geografisk er landet svært så uensartet - ville altså Terje Stigen svare at nei, "der finnes et tema, en énhet." Men hva er så det sammenbindene? Jo: (*folke*)*naturen* - en sammensmeltning av folk og landskap. "Norsk gemytt - i et urnorsk landskap."

Landskapet tar hos Stigen del i en nasjonsbyggende praksis. - Denne følelsen av at landskapet har nasjonalkarakter finner vi hos flere forfattere. Theodor Caspari skildrer Rondane som "et hav av fjellbærer", og slår fast at:

”Ja, *her* er gamle Norge. Her er vi i hjertet av fedrelandet” (s. 284). Johan Bojer bruker et bilde fra musikken: forholdet mellom landskap og menneske er som et *samspill*. Og musikkstykket de spiller er: *Norge*.

Og her får en enda engang oppleve landskap som orgel (...) et oseaan av fjellbølger som ruller til alle kanter ut i selve himmelen. Det virker på deg lik et tungt arbeidende orgel som skyller deg med i sin veldige rytme - slik opplever du landskapet, og dette er ditt, dette er Norge. (s. 306)

Landskapet får i disse tekstene karakter av et nasjonalsymbol, brukt for å skape en felles resonansebunn for nasjonalfølelsen, for å bygge opp eller vedlikeholde en nasjonal identitet. Når man ser utover et landskap, skal man altså ikke bare tenke at dette er vakkert, men også at dette er *norsk*.¹

Danske naturskildringer

---

¹At friluftsliv og det å være friluftinteressert er knyttet til nasjonalfølelse, finner vi uttallige eksempler på helt fram til i dag, f.eks. de populære bildene av kong Olav alene på skitur i Nordmarka, og i det hele tatt vektleggingen av kongefamiliens friluftsinnteresser. Et mer hverdagslig eksempel er følgende nekrolog fra Aftenposten over to drepte brannmenn i Sandefjord: ”I sentrum holdt forretningene stengt under begravelsen. Nærradiostasjonene skiftet program og spilte klassiske toner, og stillheten var påtagelig i timen mellom 12 og 13. Nesten ikke et menneske var å se i sentrumsgatene. De få som var ute, var lavmælte og forsiktige (...) Et 50-talls uniformerte brannfolk fra hele Vestfold og nesten like mange kolleger fra Sandefjord politikammer var samlet i dyp sorg over de to idretts- og *friluftinteresserte* og samfunnsengasjerte brannfolkernes brutale bortgang.” (egen utheving) (13/11-91, journalist: Rune Brynhildsen). Det interessante her er de positivt ladede karakteristikkene som bygger opp bildet av to gode samfunnsborgere, gode *nordmenn*: brannmennene var samfunnsengasjerte, idrettsinteresserte og (... kulturinteresserte? - kafémenne-sker eller kosmopolitiske europeere? ... nei:) *friluftinteresserte*. - Det er til sammenligning vanskelig å tenke seg at dette ordet automatisk skulle være knyttet til å være ”god danske” eller ”god nederlender”.

I den danske antologien, *Malernes og forfatternes Danmark*, er naturen og landskapet oftere opplevd som *idyll* enn i den norske antologien. Et lite utvalg av dikt- og prosatitlene skulle kunne indikere dette: "Den unge lærkes forårssang" (Steen Steensen Blicher), "Aften på sundet" (Karl Gjellerup), "Majnat" (Johannes Jørgensen), "Roserne" (Jens Baggesen), "Morgensang" (Jakob Knudsen), "Vågnende vår" (Christian Richardt) o.a.

Skildringer av natur som kultiveres finnes også, som f.eks. utdraget av Johan Skoldborgs *Gylholm*, som beskriver husmenn i gang med pløying. Og i Jacob Paludans "Fra skov og eng" blir natur som ikke på en eller annen måte er merket av mennesket, nesten sett på som mindreverdige, uinteressante.

Der kan være noget frisk og ligetil ved en sådan skov, hvor ingen tradition ruger. Vinden går gennem et stykke regulær natur. Men enkelte af disse skove er dog så sagnløse, at man slår om og næsten får ondt af dem. Det er dem, der os bekendt aldrig har stået for et malerblik, aldrig rislet en verslinje frem, og heller aldrig omrammet et stævнемøde - for der er ingen by eller landsby i nærheden. Derfor er der i ingen af stammerne mærker af den folkelige billedskærerkunst: hjertet med bogstav og årstal. At se til ligner skoven enhver anden, de samme fugle synger i samme grønne skumring. Men trods al skønhed synes den at have forfejlet sin højere mission som skov, dens sjæl har ikke blandet sig med det følende menneskes, derfor er den uforløst og vemodig. Et forstligt område uden ånd... (i antologien *Dansk natur*, red. av Aage Marcus, Carit Andersens Forlag, s.259)

Men natur er ikke bare de store landskaper, det fins i antologien også tekster av "parkopplevelser", som Helge Rodes "Våren i Frederiksberg Have" (s.90), "hageopplevelser" - og "husopplevelser", der naturen kommer inn gjennom vinduet, som i "Majsolskin" av Valdemar Rørdam.

Majsolskin, åbent vindue,
let viftende gardiner,
hvis klarhed gennemstrømmes

af duften av jasminer.

Tæt op mod ruden gynger
de grønne humleranker,
og solskinspletter sitrer
på gulvets hvide planker.

I spejlet med den brede
foryldte snørkelramme
spejles kastanjetræets
mosgroede brune stamme.

Og træets gyldengrønne
løvhvelving skygger inde
i eventyrlig dybde
bag glarets lette hinde,

(...) (s.92)

I første linje møtes natur og kultur (Majsolskin, åbent vindue), vi er i vinduet, på grensen mellom ute og inne - deretter beveger naturen seg inn i huset, i tredje strofe sees kastanjetreet i *speilet*; naturen oppleves altså innenfor husets rammer - naturen sees i "kulturens bilde", et motsatt forhold av det de norske antologitekstene bygger opp.

Et annet eksempel er hvordan - i Thøger Larsens dikt "Tordenbygen" - innsjøer og dammer blir beruset av nakne piker som bader; det er naturen som beruses av mennesket, og ikke omvendt.

Der bølger varme over bakkens kamme
og kornets trygge slummerdunkle riger.
Som saligt-salte blik er søer og damme,
beruset blå af sol og nøgne piger.

(...) (s.96)

Ellers er naturen i flere av tekstene ofte mer en ramme rundt handlingen

enn direkte i fokus som i de norske antologitekstene: i Hermans Bangs novelle "Den siste aften" rulles en avskjedsscene opp, mens naturen fungerer som et taust akkompagnement (s.63).

Men også en opplevelse av havnen i København ("Frihavnen", Klaus Rifbjerg s.166), får plass i en antologi med undertittel *dansk natur*, ved siden av bydikt som Johannes Wulffs "Storbyen" (s.124) og Poul Henningsens "Byens lys":

(...)

Her lever vi i skorstensskoven
med milevidt fra bryn til bryn,
en jungle til menneskenes sovende børn.
Kravl op og kik ud over byen.

Bag alle disse bål der flammer
med lysreklamers kolde lyn,
er kampe og skæbner og jammer og ondt.
Allivel så elsker vi byen.

(...)

Dérude var marker og glæder og ro.
Allivel så elsker vi byen.

(...) (s.132)

Henningsens natur er i diktet den moderne storby; byen har blitt et nytt landskap, ved siden av, og kanskje i konkurranse med "den andre" naturen.

I "Til Amarmoer" av Jørgen Gustava Brandt framholdes byen, ikke naturen, som menneskenes sted.

Jeg føler mig så umådeholdent lille
på marken
ved havet
aldeles ingen herre
Hvor jeg går

er alle forskelle ens
Jeg svæver
men beholder fødderne på jorden
Sådan er det på Amager
Amager er de store himle
Amagers bjerge er vældige
og pragtfulde
og flygtige
Jeg svæver
mellem rutefly, myg, fugle, dunst
(...) (s.162)

Men også et utsyn over landskapet fortøner seg forskjellig i den norske og den danske antologien. Mens man i de norske tekstene ofte vender ryggen til byen, går ut av byen og inn i et landskap som oppleves som mystisk, uendelig eller vilt - i alle tilfelle uberørt av kulturen - fanger blikket i de danske tekstene ofte natur og kultur i ett, det er først og fremst glidende overganger fra landskap til by, parker og hager, og byens egen topografi.

Et udsyn over et dansk landskab fra et nogenlunde jevnhøjt sted giver indtryk af et skovklædt land. Læhegn på skeldiger dækker for synet til næste læhegn, havers træer om spredte gårde og huse dækker en sammenhengende linje til næste gårdes og huses træer, skovstykker og plantager længere ude dækker store strækninger, landsbyers havetræer dækker mure og tage, parker om forstæder bebyggelsen. (Albert Dam, "Rids til høsten", s.100)

Mens naturopplevelsen i de norske tekstene ser ut til å øke jo lenger fra sivilisasjonen man kommer, er det ofte "noe imellom" i de danske tekstene, man opplever naturen gjennom vinduet, "gjennom byen" ("Fra markerne strømmer i gaden/en duft av modnende rug"..., Sophus Michaëlis, s.82), eller gjennom de tynne veggene i en postvogn - som i Hans Kirks *Skyggespil*.

Det er mørkt, og vognen duver hen ad vejen, jeg sidder lunt pakket ind og mærker gennem sønnen den tørre, støvede lugt af postvognens

hynder (...) Lygten kaster skygge hen over hvidkalkede mure og mørke træer, og alting er fremmed, men forunderlig virkeligt. Mormor har trukket vinduet ned, natteluftens er kold og frisk. Nogle mænd taler sammen, deres stemmer er lidt ru, som om de lige er stået ud af sengen.

Når stemmerne tier, fornemmer man lyden af tungt susende løv, det er nok popler. (s.126)

*

Vi har sett eksempler på hvordan den norske naturen, i særlig grad høymfjellet, blir opplevd som - eller brukt som bilde på - en opphøyd tilværelse, metafysisk eller religiøs. "Åndelige naturopplevelser" forekommer også i de danske tekstene, men i langt mindre grad, derimot blir naturen ofte opplevd erotisk, eller utlagt i erotiske bilder.

Naturen min elskerinde
har taget sit forklæde på,
sit forklæde af anemoner,
slængt over kjolens grå!

Naturen min elskerinde
er blevet så formiddagsklædt
med grønne buketter ved bæltet.
Nu er jeg ilde stedt...

(...) (Sophus Claussen: "Dansk forår", s.80)

Og i "Ferie fra hverdagen" oplever Knuth Becker en gruppe træer i form av kvinneskikkelser:

(...) birkegruppen med det fine hængende bladløv, der ligner det udslåede hår på en lang, slank kvinde i lys sommerkjole, og himlens tag er højt og blåt ovenover hoderne på parkens "yndige piger". (s.114)

Redaktøren av antologien, Poul Borum, understreker også i flere av forfatterinnledningene det erotiske elementet i den danske naturopplevelsen, f.eks. betoner han når det gjelder Jens August Schade "den følelsesmessige rigdom hos denne enestående universelt-erotiske digter - og hans danskhed!" (s.113). Dette finner vi ikke noe sidestykke til i de norske tekstene, ingen av de 66 antologitekstene videreformidler en erotisk naturopplevelse eller skildrer naturen i bilder fra erotikkens område!

Kanskje er det her en forbindelse til det faktum at det er færre luktopplevelser i den norske antologien enn i den danske. - (Jfr. f.eks. Thorkild Bjørnvigs dikt "Soria Moria": "(...) løvfaldets æggende lugt (...)", s.148.) - Lukt/duft knyttes ofte til erotikkens område, eller som Trond Berg Eriksen sier i essayet "Nesen og det umiddelbare": "Luktesansen oppfattes som en animalsk rest. Den er seksualitetens og intimitetens organ" (*Briste eller bære*, Oslo 1990). Videre er lukten flyktig, begrepsløs, ustabil - den er knyttet mer til kropp enn til ånd. På den måten hører duftene mer hjemme i den danske antologien enn i den norske, ut fra hvordan naturen ellers er fremstilt i henholdsvis erotiske og metafysiske vendinger i de to antologiene.

Med fare for å overforenkle kan man altså si at det er en trend i de norske tekstene til å oppleve naturen i en åndelig dimensjon, mennesket opplever naturen i kategorien av et "sprang", fra det estetiske og til det etiske, religiøse eller metafysiske. Videre er det i naturen en nøkternhet som også mennesket må tilegne seg. I de danske tekstene derimot har ikke naturen noen terskel i seg, men gir seg generøst hen. Stikkordet er heller overflod enn nøkternhet. Og duftene er sanslighetens budbringere.

Nederlandske naturskildringer

I de nederlandske tekstene er ofte skillelinjene mellom "natur" og "kultur" enda vagere enn i de danske tekstene. I diktet "Nederland" opplever Mies Bouhuys landet slik:

Jeg drømte om sommer

solen, stranden, havet,
fuglene og trærne
polderlandskapet og kveget

(...)

bondegårdene spredt utover
et tak, et fjøs, en hekk
og lange, lange rekker
med trær langs veien
(...) (s.347)

(”ik droomde van de zomer / de zon, het strand, de zee / de vogels en
de bomen / de polders en het vee (...) verspreid de boerderijen / een
dak, een stal, een heg / en lange, lange rijen/ bomen langs de weg”)

Det er her ingen prinsipiell forskjell mellom det ikke-kultiverte og det
kultiverte, det er mer en glidende overgang, eller rettere sagt: strand, sjø,
fugler (på den ene siden) - og polderlandskap, kveg, bondegårder (på den
andre siden), samles i én opplevelse: naturopplevelse.

Dette ser vi enda klarere i Albert Verweys dikt ”Op de duintop”:

Av og til er det stunder da det å se
landskapet vekker slik glede i meg
(...)
Landet fullt av åkrer, hager, små hus
med åpne vinduer, og denne horisonten
av fjerne og fjernere trekledte linjer,
Her et spisst tårn, der et tak

(...) (s.361)

(”Soms zijn er ogenblikken dat mijn zien / Van’t landschap zulk een
vreugde in mij verwekt (...) Dat land vol akkers, tuinen, kleine hui-
zen / Met open vensters, en die horizon / Van verre en verdere
beboomde randen, / Waar hier een spitse toren, ginds een dak”)

Kulturen hører her med i landskapet i en slik grad at man ikke kan fores-

tille seg landskapet uten åkrer, uten kirketårn i synsranden.²

Landskapet er i de nederlandske tekstene aldri noe dramatisk, ikke noe som skal erobres eller overskrides, stikkord som går igjen er *horisont*, *linjer* og *ro*.

Særlig horisonten, det åpne, romfølelsen, blir fremhevet i mange tekster, som i Henriëtte Roland Holsts dikt "Holland".

Holland (...) du har horisonter, mjukt bøyde
fra øst til vest uten noensinne å møtes

linje som krysser dem; og vidt utspente buer
av strender og hav omkring
som strekker seg til de forener seg med himler
og forhøyer ditt skinn av uendelighet

(s.360)

("Holland (...) gij hebt horizonnen, zacht omgebogen / van oost naar
west zonder eenmaal te ontmoeten / lijn die ze snijdt; en wijd-ge-

---

²Det stedet man går tur i Nederland er ofte landsbyene, like mye som landskapet rundt. Det finnes flere håndbøker med "vandreruter gjennom landsbynaturen", bl.a. *Dorpen in Nederland* (ANWB & Reader's Digest 1982) med en oversikt over 250 landsbyer. Det er til sammenligning vanskelig å tenke seg en bok med spaserruter i 250 norske bygdesentra eller småsteder, for man går *ut* av tettstedene, og ikke inn i dem når man går på tur i Norge. En norsk ekvivalent til *Dorpen in Nederland* ville kanskje være *Perler i norsk natur* (Tollefrud, Tjørne, Hermansen - Oslo 1991). Kanskje har det også noe med bebyggelsens karakter å gjøre: de nederlandske landsbyene er idylliske på nært hold, de norske småstedene gjør seg ofte best på avstand, sett fra et utkikkspunkt. Bjørnsjerne Bjørnson peker nettopp på dette i reiseskildringen "Eventyrnaturen": "Derfor kan man komme til steder som synes overhending stygge, men stiger man et stykke til værs og får stedet i fjersyn (...) da kan uendelighetens forestilling suse inn over det utstrakte, ville land, og da er det skjønt. Således f.eks. *Hammerfest* (...) *Alt* norsk landskap synes meg ellers, i motsetning til dansk, å by lite behag i det nærværende, dvs. på den plett hvor man står, men desto oftere uendelig skjønnhet i fjersyn." (s.50-51)

spannen bogen / van stranden en van zeeën om ze henen / gaand
tot waar zij met heemlen zich verenigen / die uw schijn van oneindig-
heid verhogen.”)

Imidlertid er landskapsskildringer ikke det dominerende i *Het land der letteren*, det oppdager man allerede ved å se på innholdsfortegnelsen. Antologien er delt inn i kapitler dels etter fylkene i landet, dels etter andre geografisk enheter, som ”De Waddeneilanden” - og: i tillegg har de store byene (!) fått hver sine ganske omfattende kapitler; Amsterdam: 36 sider, Rotterdam: 22 sider, Haag: 24 sider og Utrecht: 12 sider. - Tar vi med mellomstore byer som Arnhem, Nijmegen, Groningen, Leeuwarden o.fl., vil vi se at antologien vier hele 143 sider - av totalt 356, dvs. ca. 40% til *byskildringer*.

I det hele spenner tekstene over et videre register enn de danske - og særlig enn de norske - antologitekstene, her er interiørskildringer, skildringer av kjente personer og historiske hendelser, skildringer av gass-kraftverk, veiprosjekter, industri og forurensing - markeder, kaféer og byggverk.

I et innledningskapittel, ”Hart en land”, har redaktørene plassert to dikt ved siden av hverandre som gir to helt forskjellige bilder av Nederland, H. Marmans (1899-1940) ”hyllingsdikt” ”Herinnering aan Holland”, og et nyere *mot*-dikt av en anonym forfatter (s.16).

Denkend aan Holland	Denkend aan Holland
zie ik brede rivieren	zie ik brede autobanen
(...)	(...)

Mens Nederland for Marsman er et land av brede, rolige elver, får den senere forfatteren motorveier på netthinnen når han tenker på Nederland. Marsman ser treklynger, landsbyer, butte tårn kirker og almetrær (”boomgroepen, dorpen, / geknotte torens, / kerken en olmen”), mens den senere forfatteren ser bensinpumper, bilverksteder, nedrevne byer, fabrikker og gjerder (”benzinepompen, garages, / gesloopte steden, / fabrieken en hekken”).

I en ”praktbok” om Nederland har altså redaktørene tatt med tekster

som er sterkt sivilisasjonskritiske, noe vi ikke finner noe motstykke til i den norske og danske antologien. Mens mennesket framstilles som underordnet naturen i den norske antologien, er mennesket framstilt som klart overordnet i den nederlandske antologien, men denne overordnede stillingen blir sterkt problematisert. Før var havet og oversvømmelser en trussel fra naturens side; Marsman slutter diktet med: og i alle distrikter blir vannets stemme - med sine evinnelige ødeleggelser - fryktet og hørt ("en in alle gewesten / wordt de stem van het water / met zijn eeuwige rampen / gevreesd en gehoord"). Nå er det imidlertid ikke lenger havet og vannet som er en trussel mot mennesket, men sivilisasjonen selv - den nyere, anonyme forfatteren avslutter sitt dikt slik: Og i alle distrikter blir drønnet fra bensin - med sin evinnelige stank - fryktet og hørt ("en in alle gewesten / wordt de dreun van benzine / met zijn eeuwige stanken / gevreesd en gehoord").

Sluttord

Ut av denne lille undersøkelsen kan man selvsagt ikke trekke bombastiske konklusjoner om at nordmenn er sånn, og dansker eller nederlendere er sånn; heller ikke kan man trekke konklusjoner om hva nederlandske, danske og norske forfattere *skriver* om, det er antologiredaktørene som har gjort tekstutvalget, og tekstene de har plukket ut behøver slett ikke være representative. Imidlertid er utvalget gjort med tanke på å lage praktverk, presentere (eller konstruere?) nasjonale bilder som folk kan kjenne seg igjen i - og/eller vil ha, vil kjøpe. Og bøkene har solgt, *Slik er Norge* i hele 3 opplag, dermed kan man etter min mening ved å studere slike antologier likevel si *noe* om nasjonale stereotypier, om hvordan folk liker å se seg selv, eller bli presentert.

Så står veien åpen for å lete videre innen materialet, eller finne annet sammenligningsmateriale, for eventuelt å nyansere det bildet som er gitt her.³

---

³Materialet til denne workshop'en har vært skjønnlitterære tekster i antologier laget

Oversettelsene nederlandsk - norsk er mine. Litteraturhenvisninger er gitt direkte i teksten og er av plasshensyn ikke ført opp i noen egen bibliografi.

---

for et hjemmemarked. En annen innfallsvinkel vil kunne være å studere turistbrosjyrer, som presenterer (reflekter?) nasjonale stereotyper utad. For eksempel bygger de to brosjyrene "Noorwegen 1991" og "Denemarken 1991" etter min mening opp de samme nasjonale bildene som de to skjønnlitterære antologiene. - Men dette vil kunne være emne for en annen undersøkelse.